

Antropoloji ve Onun Alameti Farikası: Katılarak Gözlem

Şebnem PALA*

Özet

Genel çerçevesi itibariyle antropolojideki kuramsal ve yöntemsel konulara odaklanan bu çalışma, antropolojinin neredeyse alameti farikası haline gelmiş katılarak gözlem tekniğini incelemektedir. Antropolog alan çalışması esnasında incelediği kültürel sarmalın merkezci etkisi ile kendi kültürünün ve bilimsel cemaatin kültürünün merkezkaç gücü arasında kalır. Bağımsız üç çekim merkezine sahip üç kültürel sarmal arasında aracı konumdaki antropologun duruşu, gözlem ve anlamlandırmayı kapsayan alan pratiklerinden, yazma ve temsil pratiklerine genişleyen topografik bir düzlemde şekillenir.

Anahtar Sözcükler: Metodoloji, katılarak gözlem, emik/ etik ayrımı, anlama, söyleşim, öz-düşünümsellik,

Abstract

Focusing on the main theoretical and methodological issues in anthropology within a general framework, this paper explores the technique of participant observation which has almost become the identification mark of anthropology. During the field research, anthropologist find herself under the effect of the centrifugal forces of the helix of the observed culture and the effect of the centripetal forces of her own culture and the culture of her scientific community. As a mediator among the ternary helix which has independent attractions, the posture of anthropologist is being shaped up on the topographic terrain extending from field practices, which comprises observation and signification, to writing and representation practices.

Key Words: Methodology, participant observation, emic/etic distinction, understanding, di-alogy, self-reflexivity

---

• *Yard. Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, İletişim Fakültesi*

Culture is an observance. Or at least it presupposes an observance.

L.Wittgenstein (1989) I.

GİRİŞ

Tüm insanlığı ilgilendiren sorunların global ölçekte tartışıldığı ve değişmelerin artan ivmeli gerçekleştiği bir dönemdeyiz. Bu durum antropologlar açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Araştırma bilinmeyen sistematik olarak araştırılması olarak tanımlanırsa, araştırmadan hedeflenen herhangi bir tür bilgi değil de yeni bir bilgi ise, bu yeni bilginin de belli bir ölçütü olması gerekir (Appadurai, 1999: 234). Sonuçlardan ilki bununla ilgili. Geçmişe oranla artık iyi bir etnografik çalışma ve bunun için gerekli bilginin niteliğini tanımlayacak net ölçütler bulmak neredeyse olanaksız.' Üstelik antropolojinin bir dönem varlık koşulu olan *orada*, uzakta, yaban ya da izole bir topluluk bulmak artık olanaklı değil. Dünyanın giderek küçülen tek bir pazara dönüşmesi, ekonomik faaliyetlerde uluslararasılaşma, mal ve hizmetlerdeki standartlaşma ve iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklarla birlikte kültüre bakış değişmekte, dünya kültürlerinde yöndeşme ve melezleşme (*hybridisation, creolisation*) tartışmaları yaygınlik ve meşruiyet kazanmaktadır. Antropoloji, insan doğasının özünü anlamak ve soyut olarak kültürü anlamak gibi genelleştirilmiş iki amacı söz konusu olduğunda kültürel bağlamların geleneksel sınırlarının ötesinde bir mesleki ve kültürel pratikler dağarcığına gereksinim duymaya başlamıştır.

Buna bağlı ikinci sonuç ise antropolojinin bir bilimsel disiplin olarak uğradığı dönüşüm ve onun diğer disiplinlerle arasındaki sınırların giderek bulanıklaşmasıdır. Wallerstein (2003: 453), bir bilimsel disiplinin üç özelliğini ayırt eder. Birincisi, bir disiplinin, sınırları belirlenmiş, meşru bir araştırma tarzı olan entelektüel bir kategori olmasıdır. Bu bakımdan disiplin, burada antropoloji, kökeninin biçimlendiği tarihsel sistemin dinamikleri ile belirlenen, tanımları zamanla değişen bir toplumsal inşadır. İkincisi disiplinlerin, en ayrıntılı biçimlerini 19. yüzyılda almış kurumsal yapılar olmasıdır. Unvanlar, dereceler, kürsüler, dergiler, kütüphane sınıflamaları, yayıncı listeleri, kitapçı rafları söz konusu disiplinin adı ile anılır. Üçüncüsü disiplinin, mensuplarının belirli deneyim ve pratikleri paylaştığı, zamanla değişse bile onu diğer belirli eylem biçimleri, kod ve kuralları oluşturan bir kültür olmasıdır. Kuşkusuz günümüz beşeri bilimleri açısından bu

---

1 Bu konuda Ashley Montagu 1930'lu yıllarda Malinowski ile arasında geçen bir konuşmayı aktarmaktadır. Malinowski ona bir etnolojik çalışmanın okumaya değip değmediğine karar vermesinin ne kadar süreceğini sorar, o da alçakgönüllülikle "yaklaşık üç dakika" diye cevap verir. "Çok uzun" diye yanıtlar Malinowski, "Benim tek yaptığım dizinde adımın olup olmadığına bakmak. Eğer adım oradaysa onun iyi bir çalışma olduğunu anlarım." Kuşkusuz Malinowski'nin şakayla karışık bu ifadesi, dönemin antropolojisindeki otoritesini imlemenin yanında, antropolojinin bilginin kurumsal ve metodolojik havuzuna yaptığı en büyük katkı olan katılarak gözlem tekniği ve alan çalışmasını da akla getirmektedir [The New York Review of the Books Volume 9, Number 8 November 9,1967] (<http://www.nybooks.com/articles/11915>).

üçlü tanımın geçerli ama yeterli olmadığı söylenebilir. Disiplinlerin epistemik ve metodolojik pratiklerindeki yöndeşme onları giderek birbirine yaklaştırsa ve Wallerstein'in beklentisi doğrultusunda onları tek bir tarihsel toplumbilimi şemsiyesi altında toplamak olanaklı olsa bile, yine de her bir disiplinin, özellikle antropolojinin ayırt edici ve özellikle disiplinlerarası ortamlarda mensuplarının bilimsel duruşuyla daha kolay gözlemlenebilen farklı bir kozmolojisi olduğu söylenebilir.

Dolayısıyla bu çalışma sözkonusu durumun bir ifadesi sayılabilecek bir pratiği konu ediniyor ve genel olarak antropoloji tarihinde etkili olmuş teorik yönelimlere eşlik eden ve neredeyse antropolojinin 'alamet-i farikası' olan katılarak gözlemi değerlendirmeyi amaçlıyor. Diğer bir deyişle, antropolojideki ontolojik, epistemolojik ve metodolojik yönelimlerin arakesitinde her zaman tartışılan bir 'ortak eleman' olarak yer alan katılarak gözlem üzerine düşünmeyi hedefliyor. Bu amaca bağlı olarak yazı, tarihsel süreklilik içinde antropolojinin metodolojik duruşunun olmazsa olmaz koşulu gibi ele alınan katılarak gözlem tekniğinin yapısı ve uygulanma koşulları ile birlikte günümüzdeki uygulanma koşulları ve pratikleriyle birlikte değerlendirilmesini de kapsamına dahil ediyor.

Özetle bu çalışmada, antropolojide Boas, Benedict, Bateson, Pritchard, Radcliffe Brown ve Malinovsky'nin çıkardıkları alan çalışmasının haritasının aldığı son görünümde, katılarak gözlemin kapsadığı alan(lar)ın konturlarını çizmeye, dolayısıyla bu alanın bir topografisini çıkarma peşindeyim. Ne ki, disiplinin kapladığı alanların çoklu boyutları bu kontur ancak kalın çizgilerle belirlemeyi zorunlu kılıyor. Her ne kadar yazının temel izleği antropoloji tarihindeki bu yönelimler eşliğinde katılarak gözlemin kapsadığı alanın bir topolojisini oluşturmaksada, bu yönelimlerin tarihsel olarak dizgeleştirilmelerine ilişkin güçlüğü de farkındayım. Bu nedenle, burada bu yönelimleri yoğunluklarına ve ortaya çıkış sıralarına göre ele alıyorum. Öte yandan insan topluluklarının izole olma özelliklerini yitirerek küresel ölçekte birbirleriyle etkileşim haline topluluklara dönüşmeleri, tabanı izole toplulukların yerinde ve ilk elden incelenmesi düşüncesine dayalı katılarak gözlem tekniğinin varlık koşullarının altını oymaktadır. Bu bakımdan yazı, bu değerlendirmeye yeni yöntemsel yaklaşımların eşliğinde, katılarak gözleme ilişkin farklı bir bakış açısı getirmeyi alçak gönüllülikle oluşturma çabası taşımaktadır.

II. ANTROPOLOJİNİN *MODUS OPERANDİSİ*

Yukarıda sözü edilen antropolojiyi diğer disiplinlerden ayıran ve mensuplarına disipline özgü bir duruş kazandıran yapıp etmeler bütünü antropolojinin kendine özgü çalışma biçiminde bulunabilir. Bilimsel bir disiplin erbabı olan antropologun temelde yaptığı şey, ister kültürel ister toplumsal yapıdaki süreçlerden birini sorun olarak belirlesin, o sorunu açıklamaya yönelik bir yaklaşım tarzı belirlemektir. Bu yaklaşım tarzı iki alanı kapsamaktadır.

1. Epistemoloji alanı: Kuramsal bilgi (*theoria*), belli bir türden bilme etkinliği. Bilinle onun yöneldiği nesne arasındaki bağın ürünü olarak adlandırılan bilginin ne olduğu, doğruluğu, doğruluğun nasıl söz konusu edilebildiği, araştırma konusunun açıklanma biçimi gibi sorulara verilen yanıtları kapsar.

2. Metodoloji alanı: Araştırmada nasıl eyleyeceğini bilme (*praksis*) Araştırmaya konu olan şeyin varlık yapısını da gözönünde bulundurarak onu nasıl ele alacağını belirlemek, diğer bir deyişle araştırma nesnesi hakkında nasıl bilgi ortaya konulacağını ve bunun hangi yolla yapılacağını belirlemek, kısaca bir şeyi en iyi nasıl yapacağını bilme (*tekfîne*) edimini kapsar.

Kuşkusuz pratik, özellikle de alan deneyimi esnasında ki pratik, edilgin bir biçimde kültürel pratiklerin gözlenmesinin ötesinde karşılaşmayı izleyen devingen bir süreci imler ve sürekli değişen bir şeye yönelir. Bu açıdan alan pratikleri olağan bir faaliyetten öte bir şey olarak tasarlanmalıdır, çünkü kendi başlarına salt pratikler bütünü olmayıp, onlara araçlar ve amaçlar kazandıran kuramsal yaklaşımla birlikte bir bütünlük oluşturmaktadırlar.

Diğer bir deyişle, alan pratikleri, gerçek dünyadaki olayların etkisi altındaki kuramla birlikte gerçekleşir ve toplumsal yaşamın zenginliğini yansıtan kuramlar bitimsiz bir zenginliğe sahip pratiğe dayalı formüle edilir. İnsan bir kuram üzerinde düşünsün ya da düşünmesin, çevresindeki dünyayı algılama tarzını, yaşadığı zamanı, etkinlikleri kuramsal bir çerçeve içinde inşa eder. Hemen her kuram, gündelik yaşam pratikleri, inançlar ve eylemler kümesi içinde içselleştirilir. Araştırma etkinliği maddi olarak yerine getirilmesinden bağımsız olarak tasavvur edilebilir ve kuram, pratiği özgül bir biçimde düzenlemenin ve yönlendirmenin aracı haline gelir. Kuşkusuz bu tasarımları oluşturan düşünce ve kavramlar içinde bulunduğumuz toplumsal bilincin tasarımlarından bağımsız değildir çünkü tarihsel olarak belirlenmişlerdir. Buna bağlı olarak araştırmacının tercih ettiği yaklaşım biçimleri, içinde yetiştiği kültürün bir ürünü olan araştırmacının değerlerini, dünya görüşünü ve bilimsel duruşunu yansıtır.

Dolayısıyla yukarıdaki sorular, antropologun sorununu, ele alacağı dünyayı nasıl gördüğünü ve onun içinde nasıl eyleyeceğini biçimlendirir. Bu biçim, antropologun kısmen kendini geçerli kılan epistemolojik ve ontolojik öncüllerinin çerçevesine bağlı olması demektir. Bu çerçeve, antropologun epistemolojik, ontolojik, ve metodolojik öncüllerini içeren paradigmatik yaklaşımı olarak da adlandırılır. İster relativist ontoloji (çoklu gerçeklikler), ister materyalist gerçekçi bir ontolojiyi kılavuz edinsin; ister öznel-ci ister nesnelci bir epistemolojiden yola çıksın; vardığı sonuçlar ister bir yorum ister bir açıklama olsun antropologun zihninde, yaptığı etkinliğin bir bilim olduğu ve belirlediği sorunu betimlemeye ya da açıklamaya yönelik bir hedefi olduğu düşüncesi sürekli varlığını hissettirir.

Antropolog sorusuna, amacına, hangi bilginin bu sorunun yanıtlanması için uygun olduğuna, hangi stratejilerin bu bilgiyi elde edebilmek için en etkili olduğuna bağlı olarak bir tasarım oluşturur. Bu tasarım kuramsal paradigmaları araştırma stratejilerine ve ampirik malzemeyi toplama metodlarına bağlayan anahatlar dizisidir (Denzin ve Lincoln, 2000:3). Bu tasarım araştırmacının ampirik dünyadaki yerini belirler; onu belirli yerlere, kişilere, kurumlara ve ilgili malzemeye (doküman, arşiv) bağlar. Araştırma deseni, araştırmacının temsil ve meşrulaştırma gibi iki önemli konuya yaklaşımını belirler. Araştırma stratejisi, paradigmadan ampirik dünyaya doğru giderken araştırmacının işe koştuğu bir dizi beceri, önkabül ve pratikleri içerir. Bu strateji yorumlama paradigmasının harekete geçirilmesidir. Aynı zamanda araştırmacıyı ampirik malzemenin toplanması ve çözümlenmesine de bağlar. Örneğin, alan çalışması metodu katılarak gözlemlerle birlikte, görüşme ve bireysel hayat hikayesi gibi tekniklerle elde edilen bulguların değerlendirilmesine dayanır. Bu stratejiler vaka incelemesi, fenomenolojik ve etnometodolojik teknikler, biyografik ve tarihsel, eylemsel ve klinik metodlar gibi teknikleri içerir. Bu stratejilerden her biri karmaşık, birikimli bir literatüre dayalıdır. Her birinin ayrı bir tarihi, örnek çalışmaları ve stratejinin harekete geçirilmesi için tercih ettikleri değerlendirme tarzları vardır.

Dolayısıyla, araştırmacı farklı çekim güçlerine sahip üçlü bir kültür sarmalının etkisinde kalır. Bu sarmallardan ilki araştırmacının yetiştiği kültürdür. Diğeri incelediği topluluğun kültürüdür. Üçüncü sarmal ise araştırmacının incelemelerini sunduğu bilimsel disiplinin ve epistemik cemaatin kültürüdür. Yine, Bakhtince söylersek, bağımsız üç çekim merkezine sahip üç kültür arasında aracı (*mediator*) konumdaki antropolog, alandayken incelediği kültürün merkezci etkisi ile kendi kültürünün ve bilimsel cemaatin kültürünün merkezkaç gücü arasında kalır. İncelediği kültür onu kendi merkezine çekerken, diğerleri onu bu merkezden uzaklaştırır. Bu nedenle gözlemden temsile çalışmanın bütün aşamalarında emik-etik ikiliği ortaya çıkar. Emik-etik ayrımı olguların haritasının çıkarılmasında kılavuzluk eden bir araç olarak işlev görebilir. Ancak kültürel açıdan öteki ile ilgilenmenin gereğinin, ötekinin kavramlarının taşıdığı önemi açıklamada görece yetersizdir. Araştırmacı "bizim modelimiz" ve "onların modeli" arasındaki sınırdaki arayüzü nasıl ifade edeceğine yönelik araçlarla donatılmamıştır. Bu araçları keşfetmek alandaki antropologun kendisine bırakılmıştır. Bu nedenle de antropolog pek çok malumatı elemek, bir çoğunu da bastırmak durumunda kalabilir, çünkü bilimsel disiplini oluşturan cemaatin sözcük dağarcığı ve kavramsal çerçeveleri bu arayüzde elde edilen bilgi deneyimleri yansıtmada yeterli olmayabilir.

Antropoloji tarihi incelediği topluluğun merkezci gücünden kurtulamayan antropolog örnekleri ile doludur (Tedlock, 1991). Ancak incelediği alandan geri dönen antropologların çoğunluğunu, bu kadar kökten dönüşümler geçirmeseler bile alan deneyimin-

den etkilenmemeleri olanaksızdır. Alana giden her antropolog bu etkileşimin tanıklığını itiraf edecektir. Dolayısıyla antropologun etnografik inceleme alanındaki kendi etkisini ve topluluğun kendisi üzerindeki etkisini göz ardı etmesi mümkün değildir. Bu nedenle antropolojideki metodolojik arayışların temelinde bu etkileşimin metinde en etkili nasıl temsil edilebileceğinin yerleşmesi kaçınılmazdır.

III. ANTROPOLOJİ VE KATILARAK GÖZLEM

Araştırmanın belkemiğini oluşturan alan çalışması *in vitro* bir ortam değildir. Tam tersine araştırmacının gözlemediği topluluk içinde gözleyen ve gözlenenin etkileşim halinde olduğu *in vivo* bir faaliyet gerçekleşmektedir. Birbiriyle tutarlı bir ilişkiler içindeki simgeler olarak görülen tüm bu unsurlar, o kültürü uygulayanların o kültürel bağlam içerisinde bu simgelere atfettikleri anlamın gözlenmesi ile kaydedilir. Bunlar antropologun alandaki çalışmalarını sırasında iki yolla elde edilir: Katılarak gözlem ve görüşme. Katılarak gözlem, incelenen toplulukla uzun bir süre kalmayı imler. İnsanların yaşamlarına ve etkinliklerine doğrudan ve sürekli katılım yoluyla veri toplama sürecinin adıdır. Alanda temel olarak günlük pratikler ile toplumsal ve ekonomik etkinlikler hakkında yoğun, açıkçulu, yinelenen sorularla yapılan gözlem ve bu gözlemlerin günlük notlar halinde kaydedilmesidir. Böylelikle önemli olaylar, habercilerin yorumlarıyla birlikte kaydedilebilir. Bu kaydetmenin sonucunda hedeflenen, alanın topografisinin çıkarılmasıdır. Bu kaydetmenin aracı olan dilin nesnel dünyayı ayna gibi yansıtması olanaksızdır, dolayısıyla nesnel dünya dil aracılığıyla inşa edilir. Bu inşa antropolog ve katıldığı grup içerisindeki bireyler arasında iletişim ve etkileşimin koşulları ile belirlenir. Bu koşulları belirleyen dinamiklerden bir tanesi de antropologun kişilik yapısının yanında sahip olduğu bilimsel nitelikleridir.

Bu nitelikleri Vidich ve Lyman (1994: 23) şöyle özetlemektedir: i. Kendi

deneyim dünyasını algılayıp bağlamsallaştırma yeteneği

ii. Doğrudan deneyim sahibi olmadığı yaşamsal bağlamlar ve toplumsal kurumlar üzerine üst deneysel (*meta-empirical*) kavramsallaştırma yükleyebilme kapasitesi

iii. Doğrudan algılama ile açık seçik görülen veya görülemeye yönelik merak

iv. Ötekinin rollerine ve değerlerine yönelik empatiyi olanaklı kılan yeterli bir ken-dini-anlama (*self-understanding*)

v. *A priori* bağlılıklara dayanmayan bir anlama düzeyi kazanmak için kendini örgütlü bir gruba özgü değerler ve çıkarılardan ayn tutabilme yeteneği

vi. Her toplumda günlük yaşamdaki hüküm verme ve karar alma süreçlerine katılan ve uyuşmasal yönlendirmelere neden olan iyi kötü ayrımlarına dayalı ide-

olojiler ve inançlar vardır. Araştırmacın görevi bu eylemler ve düşüncelerin bir parçası olmanın yanında daha yüksek bir kavramsallaştırma düzeyinde incelediği topluluk bireylerini anlamaktır.

Kuşkusuz böyle bir nitelikler bütününe sahip olmanın nesnel koşullarının nasıl oluşturulabileceği tartışma konusu edilebilir. Özetle, Barnard'a göre (2000: 7), toplumsal kuramı günlük kaygılardan soyutlanmış olabildiğince soyut bir kendilik (*entity*) olarak değerlendiren diğer toplumbilimlerine oranla her antropolog biraz kuramcı, biraz alan araştırmacısıdır. Yukarıda sıralanan özellikler, alanda mutlak denetim sahibi olduğu kuşbakışı bir pozisyonu ve otoriteyi önceden varsaysa da, kapsamı oldukça geniş bir çalışma alanında antropologun çeşitli sorulardan ve sorunlardan steril olmasına olanak tanımaz. Şeylerin zaman içindeki ilişkilerine dikkat eden artsüremli (*diacronic*) bir yaklaşım mı izleyecektir yoksa şeylerin aynı zaman içindeki ilişkilerine işaret eden eşsüremli (*synchronic*) bir yaklaşım mı? Bu nedenle antropolog alandaki duruşunu belirleyen kuramsal ya da paradigmatik bir referans noktasına gereksinim duyacaktır. Bu referans noktalarına bakıldığında antropolojinin zaman zaman paradigma kaymalarına uğradığı, artsüremli bakış açısından eşsüremli bakış açısına, oradan da etkileşimli bakış açlarına uzanan bir geçiş sürecinde olduğu söylenebilir. Barnard (2000: 9), bu üç sütunlu bir kuramsal yapılanmayı şöyle özetlemektedir:

1. Evrimcilik, Yayılımcılık (*diffusionism*), Marksizm, Kültür-alan yaklaşımları gibi artsüremli yaklaşımlar
2. Özgüçülük (*relativism*): Kültür ve kişilik dahil, Yapısalcılık, Yapısal-işlevselcilik, Bilişselcilik, Kültür-alan yaklaşımları, İşlevselcilik, Yorumsamacılık gibi çeşitli kültürlerin işleyişini zamana gönderme yapmaksızın açıklamaya çalışan eşsüremli yaklaşımlar
3. Karşılıklı etkileşimcilik: İşlemci/süreççi yaklaşım Feminizm, Postyapısalcılık, Postmodernizm, İşlevselcilik, Yorumculuk, Marksizm gibi şeylerin hem artsüremli hem eşsüremli yönlerine göndermede bulunan etkileşimli yaklaşımlar. Bu yaklaşımlar, senkronik analizin statik doğası ve klasik evrimcilerle yayılmacıların basitleştirilmiş tarihsel varsayımlarını reddederler. Döngüsel toplumsal süreçleri inceler ya da kültür ve çevre arasındaki neden sonuç ilişkilerini değerlendirirler.

Aslında günümüz antropolojisinin bu üçlü yapı üzerinde yükseldiği söylenebilir. Antropoloji tarihinin genellikle artsüremli yaklaşımlardan eşsüremli yaklaşımlara ve oradan da etkileşimli yaklaşımlara evrildiğini söyleyebiliriz. Antropolojide alan araştırması katılarak gözlemler eşdeğer tutulmuştur. Alan araştırması, pozitivizm, postyapısalcılık, kültürel, yorumcu ve metinselci çalışmalarla bağlantılı çok sayıda niteliksel araştırma yaklaşımı ya da yöntemini kapsar. Görüşme ve katılarak gözlem (ya da katılımın gözlenmesi) alan araştırması piramidinin tabanına kurulur. Postmodernitenin dümen su-

yundaki antropolojik arayışlar, antropoloji pratiğini ve onun metinsel temsilini değiştirmiş, alan çalışması pratiklerini metin odaklı bir biçimde düşünömsel (*reflexive*) ve yönelimle dönüştürmüőse de "karşılaşma anı" alan çalışması için bir önkoşul olarak varlığını sürdürdüğü ölçüde katılarak gözlem de bir teknik olarak kalıcılığını pekiştirmiştir. Postmodern yaklaşımların etkisiyle antropoloji projesini yalnızca yazma etkinliğine indirgeyen yaklaşımlar odağa yorumcu bir yönelimle anlama hedefini yerleştirmektedirler. Ancak amaç anlam olduğunda gözlemin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin çerçevenin sınırlan paradigmanın sınırlan ile belirleniyor. Kaldı ki anlama ediminin önkoşulu da bir açıklamadır.

Bu yaklaşımlara eşlik eden kuramsal yönelim söz konusu olduğunda iki eğilim ayrıştırılabilir. Birincisi ampirik çalışmaya bir test etme aracı olarak bakan yaklaşımdır. İkincisi ise kurama, ampirik araştırmaya bilgi taşıyan ontolojik bir çerçeve olarak bakan yaklaşım. Birinci yaklaşımda ampirik hipotezlerimizin bilişsel geçerliliğine karar vermememizi zorlaőtıracak ölçüde karmaşık bir toplumsal gerçeklikle karşı karşıya olmak sorun yaratır. İkinci yaklaşımda ise araştırmacının kuramın çeşitli uygulamalarını gerçekleştiren bir pratisyene dönüşmesi sorun yaratır. Bu yaklaşımda ampirik malzemenin sağladığı olanağı kullanmak yerine araştırmacının kendi ön varsayımlarını pekiştirmeyi hedeflediği gözlenir (Baert, 2003:2).

IV. KATILARAK GÖZLEM VE ANTROPOLOJİK DÜŐÜNCENİN GÖRÜ- NÜMLERİ

Antropolojinin bir disiplin olarak ortaya çıkış koşulları bir ölçüde onun kuramsal ve yöntemsel geleneğinin günümüzde aldığı görünümün bir yansımasıdır.

Hedef	Akımlar	Ölçüt	Akımın biçimi	Anlatı tarzı	Yöntembilimsel Duruş	Kuramsal Yaklaşım
Katılarak Gözlem ve Keşif	Positivist/ postpositivist	İç ve dış geçerlilik	Mantıksal tümevarıncı, bilimsel olarak temellendirilmiş	Bilimsel rapor	Emik-etik	positivist paradigma
Katılarak destekleme ve müdafaa	İnşacı (<i>constructivist</i>)	Güvenirlilik, İnandırıcılık, transfer edilebilirlik, doğrulanabilirlik	Somut kanıtlar kullanan. biçimsel, (<i>formal</i>)	Yorumcu vaka çalışmaları. etnografik roman	Emik-etik post positivist	Yapısal-işlevselcilik, argümanların ortaya çıkışı
Katılarak Gözlem ve Anlama	Feminist	Afro-merkezli. yaşanmış deneyim. söyleşme (<i>dialogue</i>). açıklanabilirlik (<i>accountability</i>), ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet. düşünümsellik, duygu. somut temellendirme	Eleştirel bakış açısı	Deneme, hikayeler deneysel yazılar	Anlamaya dayalı Empatik	Yorumsama, göstergebilim, fenomenoloji. kültürel çalışmalar ve feminizm gibi çok çeşitli yeni yorumcu niteliksel yaklaşımların ortaya çıkması
Katılarak kendine dönme ve kendini keşfetme	Etnik	Afro-merkezli, yaşanmış deneyim, söyleşme, özen gösterme (<i>caring</i>), açıklanabilirlik (<i>accountability</i>), ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet	Eleştirel, bakış açısı, tarihsel	Deneme, masal. drama	Özdüşünücü söyleşimli (<i>dialogic</i>)	Yorumsama, yapısalcilik, göstergebilim, fenomenoloji, kültürel çalışmalar ve feminizm gibi çok çeşitli yeni yorumcu, niteliksel yaklaşımların varlığını hissettirmesi.
Katılarak müdahale ve müdafaa	Marksist	Özgürleşme kuramı. yanlışlanabilirlik, ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet	Eleştirel, tarihsel, ekonomik	Tarihsel, ekonomik, sosyokültürel analiz	Söyleşimli, Eklektik	Eklektisizm
Katılarak kendine dönme ve kendini keşfetme	Kültürel Çalışmalar	Kültürel pratikler, toplumsal metinler, öznellikler	Toplumsal eleştiri	Eleştiri olarak kültür kuramı	özdüşünücü. söyleşimli	Yorumsama, yapısalcilik, göstergebilim, fenomenoloji, kültürel çalışmalar ve feminizm gibi çok çeşitli yeni yorumcu, niteliksel yaklaşımların varlığını hissettirmesi

Katılarak Gözlem ve Aldığı Görünümler

Denzin & Lincoln'dan (2000:13) uyarladığım yukarıdaki tablonun eşliğinde, alan araştırması ve katılarak gözlem esnasında antropologların hedeflerine bağlı olarak alandaki topluluğa yönelik yöntembilimsel duruşlarının aşağıdaki gibi değerlendirilebileceği görüşündeyim.

IV.1 Katılarak gözlem, ve keşif

İnsanın yaban kültürlerine yönelik o çok eski merakından farklı olarak, öteki kültürlerin sistematik olarak incelenmesi fikri ve gereksiniminin doğuşunun, 15. yüzyılla birlikte sermayenin ilkel birikimi, merkantil kapitalizm, coğrafi keşifler ve köle ticareti gibi

unsurların eşliğinde Batı'nın yaban dünyayı keşfi ile eşzamanlı olduğu söylenebilir. Sömürgeciliğin eşlik ettiği 18. yüzyıl, Batı'nın Avrupalı olmayan insanlar hakkındaki ilk elden bilgiye gereksinimin doğduğu ve katılarak gözlemin düşünsel zemininin hazırlandığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Aslında etkileri günümüze kadar gelen, zihinlerdeki *uzak (Uyarlardaki yaban topluluklar içinde uzun süre yaşayan kaşif olarak antropolog, yaban diyarları inceleyen bir bilim olarak antropoloji* kalıp imgesinin kökenleri bu dönemde aranabilir. Batı'nın dünyayı keşfi ve bunu izleyen sömürgecilik dönemi belli ölçülerde Batılı antropologların sömürge topraklarında katılarak gözlem yapmasını kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte, günümüzde antropoloji, sömürgeciliğin yaygınlaşması için kullanılan veri tabanına katkıda bulunan, kapitalizmin gelişimi için gerekli veri tabanını sağlayan bir disiplin olduğu şaibesiz eşliğinde varlığını sürdürmeye çabalamaktadır.

Kuşkusuz, katılarak gözlemin ampirik tabanı, ortaya çıktığı dönemin toplumsal ve düşünsel ikliminden bağımsız değildir. Toplum bilimlerin, pozitif bilimlerin gölgesinde *Akademia'da* kendilerine yer bulma çabaları onların kuramsal ve yöntemsel yaklaşımlarındaki benzeşmenin de bir göstergesi sayılabilir. Antropoloji bir bilimsel disiplin olarak ortaya çıktığı dönemde alanı bir laboratuvar, incelenen toplulukları da denek olarak görme eğiliminde olmuştur. Toplanan kültürel verilere, durağan, türdeş ve kapalı bir ortamda doğrudan gözlemlenebilen materyal olarak yaklaşılmıştır. Bu süreçte alandaki antropolog, maddi unsurları (araç, gereçler, ekili alanlar, evler, tapınaklar, giysiler), bireysel davranışlar ve performansları (törenler, dövüşler, oyunlar, yemekler) ve fikirler ile düşünce tarzlarını gözlemleyip kaydetmektedir. Bu katılarak kaydetme sürecinin antropologun nesnellikle donatıldığı, onun "öznel fikir ve inançlarından" steril hale getirilmiş *in vitro* bir ortamda gerçekleştirildiği varsayılmıştır.

Bu süreçte en temel gözlem yaklaşımı birimi emik-etik ayrımı olmuştur. Kenneth Pike'ya göre emik yaklaşım özünde, bir kerede yalnızca bir tek dil ya da kültür için geçerlidir. Söz konusu kültürün çeşitli unsurlarının, belirli bir örüntünün işlenmesinde birbirlerine bağlı oluş tarzlarına başvurarak belli bir dilin ya da kültürün örüntülerini keşfetmeyi ve betimleme girişimidir. Dolayısıyla emik yaklaşım bu unsurları o kültürün incelenmesinden önce türetilip genelleştirilmiş sınıflandırmalara başvurarak tanımlama girişimi değildir. (Pike 1954'den akt. Felepa 1986:244).

Emik yaklaşımın tersine, etik bir bakış açısı "harici" ya da "yabancı" olarak tanımlanabilir çünkü etik amaçlar yüzünden araştırmacı, o kültüre özgü olayların diğer kültürlerdeki olaylarla karşılaştırıldığında benzerlikleri ve farklılıklarını görmek için "yeterince uzak" ya da "dışında" kalır. Dolayısıyla etik analiz özgül bir zamanda, tek bir kültür içindeki olaylar sekansını başvurarak incelemeyi hedeflemez. Etik ölçütler ölçme aracının duyarlılığının sınırları içerisinde mutluluk görüntüsü taşır. Emik ölçütler ise, belir-

li bir etkinlik sistemine başvurarak tayin edilmiş etkinliğin aynılığı ile birlikte görecelik, niteliği taşır. (Pelto 1970: 68). Bu açıdan bakıldığında emik yaklaşımın temel hedefi evrensel yapılara ilişkin önkabullerden kendini kurtarmak istese de, yine de bunu gerçek evrensel yapıları ortaya çıkarmak adına yapar (Felepa 1986:244).

Kültürel farklılıkların olduğu bir kültürel yapının çözümlenmesi ve anlamlandırılması, verilerin belirli bir tipolojiye göre örgütlendiği antropologun aşına olduğu kendi kültüründeki kodaçımından farklı olacak, farklı bir işaretler ve uyulaşım lar sistemini çözecek, çözümlenecek araçları gerektirecektir. Veri üzerinde kendi kategorilerini zorlamak yerine araştırmacı, incelediği kültürdeki insanların kullandığı inşaları ya da elinde bulunan malzemedeki inşaları çözümlenmeye çalışır. Kuşkusuz böyle bir inşa, önceden belirlenmiş bir kültürel sarmalın merkezci gücüne maruz kalmak anlamına gelir.

Antropolojide, kuramsal ve metodolojik krizin etnografik tanımlamalarda kullanılan kavramsallaştırma stratejisindeki kendine özgü zayıflıktan kaynaklandığı teşhisi yapılmıştır. Bu bakışa göre kültürel davranış her zaman içeriden bir bakış açısı ile incelenmeli ve kategorize edilmelidir. Antropolojik kuramlardaki kavramsallaştırma birimi, davranışın kültürel karşılaştırmaya dayalı ve bu yüzden de etnosantrik sınıflanmaları dayatmaktan çok, incelenen topluluktaki insanların zihnindeki bilişsel süreçlerin analizi ile "keşfedilmeli"dir. Bu yaklaşım, Yeni Etnografi [*ethnoscience, etnosemantic*] ile diğer antropolojik metodolojiler arasındaki çatışma, sınıflandırmaya yönelik emik ve etik yaklaşım arasındaki karşıtlıktan kaynaklanmaktadır (Pelto 1970: 67). Bununla birlikte Geertz (1997: 124), içeriye karşı dışarı, birinci tekil şahısa karşı üçüncü, olgucuya karşı nesnelci, bilişsele karşı davranışçı, emiğe karşı etik gibi yönlemsel formülasyonlara alternatif olarak Knouth'dan uyarladığı deneyim-yakın (*experince near*) ve deneyim-uzak (*experience distant*) kavramlarını önermektedir. Bu yeni yaklaşım önerisinin hedefi, emik-etik ayrımına yeni bir ad vermekten öte sorunu, ikili karşıtlık biçiminde sorunsallaştırmanın sonuçları konusunda bizi uyarmaktır. Bu yeni iki kavram çiftinin aslında sorunu kutupsal bir karşıtlıktan çok bir derece sorunu olarak algılamayı kolaylaştırdığını iddia etmektedir. Alanda çalışma yapan kişinin, kendisini deneyim yakın kavramlarla sınırlandırması onun alandaki konuşma diline takılıp kalmasıyla, deneyim-uzak kavramlarla sınırlandırması soyutlamalara ve mesleki dile saplanıp kalması ile sonuçlanabilmektedir. Geertz (1997: 125), bir insan grubunun nasıl yaşadığına ilişkin betimlemeye dayalı bir yorumum "ne onların zihinsel ufuklarına hapsolmuş bir yorum, ne bir büyücü tarafından yazılmış bir büyücülük etnograf is i, ne de büyücülüğün ayırt edici tonalitelerine karşı sistemli bir sağrılık içindeki geometrici tarafından yazılmış etnografi" olmaması gerektiği telkininde bulunur. Ancak farklı isimler olsa da yaygın olarak hala vurgulanan ve alanda ciddi bir potansiyel yarar sağlayan bu yaklaşımın, alanda dengeli ve tutarlı bir biçimde nasıl kurulacağı ve daha sonra nasıl metne yansıtılacağı konusunda antropologların çok fazla yönlemsel donanımı yoktur. Karşılaşma anında ortaya çıkan

güç ilişkilerini, iletişimdeki çatışma uzlaşma stratejilerini çözebilmek antropologların hepsinin bir önceki bölümdeki özelliklere sahip oldukları önkabülü ile çözülmeye çalışmaktadır. Emik-etik yaklaşımlar arasında gidip gelen antropologun alandaki merkezci ve merkezkaç güçlere yanıtı farklı farklıdır. Aslında Wengle (1988: 120), bu çekim güçleri arasında kalan antropologu travma olarak tanımladığı süreçte inceler. Bu bakışa göre alan çalışmasını tamamlayamadan geri dönen antropologlara ya da kişilik açısından bir takım zaafiyetler gösteren antropologa geçiş törenini tamamlayamayıp, eşik evresinde kalan ve cemaat tarafından dışlanan birey muamelesi yapılmaktadır. Oysa aşına olmadığımız bir modeli ifade etme konusundaki paradigmatik araçlarımızın ne olduğu pek fazla sorgulanmamaktadır.

IV 2 Katılarak müdahale ve müdafaa

Antropologlar arasında uygulamalı antropoloji yanlıları, masa başı antropologların antropologların "fildişi kulelerinden" çıkarak pratik konularla ilgilenmeleri gerektiğini savunmuşlardır. Genellikle uygulamalı antropoloji alanında çalışan antropologlar, sömürgelerin ulus-devlet çatışı altında birleştiği ülkelerdeki kalkınma projelerinde çalışmaya gönüllü olmuşlardır. Modernleşmenin müdahalesi içindeki grupları, "kurtarma kazısı" yapan bir arkeolog edasıyla incelerken, kaçınılmaz bir biçimde kendilerini devletler ve yerel topluluklar arasındaki egemenlik alanlarının orta yerinde bulmuşlardır. Bu durumda kimi antropolog çoğunlukla yok olmaya yüz tuttuğunu düşündüğü topluluktan yana taraf olmuş ve kültürlerin varlığını koruyabilmek adına onları müdafaa etmiştir. Bu açıdan kalkınma çalışmalarına katılan ya da sömürüye ve yoksulluğa karşı olan antropologlar incelemeyi hedefledikleri grupları koruyup kollamak, savunmak adına kamuoyu desteği toplamaya çalışmışlardır. Ancak bu açıdan bakıldığında araştırma zemini kaymış, inceleme hedefi yön değiştirmiştir. Etnografik bilginin bireysel olarak insanın bir grubu savunması için gerekli bilgiyi sağlayabileceğini fakat taraf olmanın rasyonelinin etnografik olmadığı görüşü savunulmaktadır (Harstrup& Elsass 1990:301).

Müdafaa bir grubun çıkarlarını savunmak ve aktif bir katılım ve bağlılığı verili kabul eder. Bu açıdan antropoloji pratiğinde özü itibarıyla iki tür müdafaa olduğu söylenebilir. Biri adına konuşmak ile birini temsil etmek derece açısından aynı şeyler değildir. Ancak bazı yazarlar, sömürgeciliğe sistematik bilgi sağlamak ile ulus-devlet yönetimleri karşısında belirli bir etnik grup adına konuşmak arasında antropolojik saik açısından bir süreklilik olduğunu, ancak temsil başkası adına konuşmaya dönüştüğünde bu sürekliliğin eridiğini iddia etmektedirler (Van Esterik 1985'den akt. Harstrup& Elsass 1990:302). Kuramsal olarak bu iki tarz meşrulaştırma daynağı açısından farklıdır. Etnografi, bilginin yaratılması sürecinde bilimin kuralları tarafından meşru kılınırken, müdafaa moral bağlılık ve bilgininin kullanılmasına dayalı meşrulaştırılmaktadır.

Bu ikilik antropologları etik bir açmazla başbaşa bırakır. Ya yerel değişme sürecine hiç bir katkısı olmadığını varsayıp gruba belirli bir uzaklıktan bakılarak, nesnel kalınacak ya da karşılaşmanın öznelarası bir gerçeklik olduğu fikri kabul edilecektir. Ancak bu ikinci durumda da araştırmanın amaç ve soruna dayalı zemininin kayması gündeme gelecektir. Her şeyi göze alan antropologun, alandaki toplulukla birlikte amaçta ve eylemde birleştiğini düşündüğümüzde, bu sefer de antropologun rolü ve bu rolün sınırlarına ilişkin sorunla karşı karşıya kalınacaktır.

IV. 3 Katılarak anlama ve söyleşim (*dialogy*)

Bir önceki duruşla benzerlikler taşıyan, anlama (*versteheri*), kültürleri karşılaştırmalı olarak incelemeyi hedefleyen etnografik araştırmada benimsenen bir başka metodolojik duruşu yansıtır. Anlama, Öteki'nin bakış açısının anlamlandırılıp anlaşılabilmesi için öznelarası ve kültürlerarası olanakların araştırıldığı bir faaliyet olarak tanımlanabilir. Sıklıkla Dilthey'm romantik bir empati² anlamı yüklediği tanımla, Weber'in³ daha ampirik ve bağlamsal 'yorumcu anlama' tanımlarının, çift anlam taşıyan bir anlama tanımına neden olduğu düşünülmektedir (Shields 1996: 277). Kuşkusuz anlama, anlamının paylaşma olduğu yolundaki Romantik teoriye dayanır. Ancak bu süreçte biriyle konuşma, 'Öteki' olarak konuşmaya dönüşür. Bunun nedeni anlamının, romantik bir biçimde kendini başkasının yerine koyma" biçiminde tanımlanan 'empatik' yönüdür. Bu özdeşleşim, Ben (araştırmacı) ve Öteki (araştırılan) arasındaki farkı maskeleyerek Ötekini susturmanın son evresi olan Öteki için konuşma örüntüsüne neden olur. Anlama, kendini kendi ortamından bağımsız olarak algılayan 'Ben'in konumu nesnelleştirerek onu muğlaklaştırır; dikkati karşılıklı etkileşimden ve bu etkileşimin çoksesliliğinden uzaklaştırarak araştırmacının sesinin "dışardan" gelmesinin meşruluğuna gölge düşürür. Bu bakımdan tekil anlama sahiptir ve tek seslidir (Shields 1996: 290).

Kökenini Bakhtin'in yazınsal kuramında alan söyleşim, bize anlamadan geniş bir potansiyele sahip olan, ben ve ötekinin etik bir ilişki içinde olabileceği konum sunar. Söy-

² Dilthey (1999:37) bu kavramı " başkalarının içinde bulduktan halleri kendimizin içinde bulunduğu hallermiş gibi hissedebilmemize, empatiye (*Einfühlung*) ve başkalarının sevinçlerine kederlerine ortak olabilmemize (*Affühlung*) dayandırabiliriz" şeklinde açıklamaktadır.

³ Açıklamaların temel birimi olan bireyi anlamayı vurgulayan yöntemiyle Weber'in (1987:59), hem organizmacılıkla, hem de aktörün bilincini hesaba katmaksızın sosyal eylemin nesnel anlamına önem veren Marksizm ile polemige girdiğini hatırlatmakta yarar var. Her türlü nesnel anlam varsayımını reddedildiği, anlamın anlaşılmasını ve yorumlanmasını aktörlerin öznel niyetleriyle ilgili bir konu olarak sınırlandırıldığı bu yöntemsel yaklaşım, onun rasyonalist ve pozitivist bakış açısıyla ilişkilendirilir. Başka hayvanlarla cansız doğayla değil insanla ilgilenen ahlak ve kültür bilimlerine ait kendine özgü bir yaklaşım olma niteliğiyle anlamın önkabulü insanın kendi niyetlerini iç gözlemlerle anlayabileceği ya da anlamaya çalışabileceği; başka insanların davranışlarının aradığı nedenleri de ifade edilen niyetler açısından yorumlayabileceği görüşüdür. Etkileşimlerin sonuçlarının her zaman aktörün amaçladıklarıyla özdeş olmadığı konusunda da en az JWarks kadar temkinlidir. (Weber 1987:59)

leşim projesi, Bakhtin'in (1994: 262-263), *polyphony*: (çokseslilik) ve *heteroglossia* kavramlarının toplumsal çözümlenmeye yansıtılmış tanımlarına dayanır. Tıpkı her bir ulusal dilin kendi içinde katmanlaşması, çok sayıda lehçe, birey dil ve toplumsal ve mesleki çeşitli alt kültüre ait dillerden oluşan bir yapı göstermesi gibi, her bir kültür de bu çoksesli yapıyı yansıtır. Toplumsal açıdan bu tarz bir çeşitlilik içinde oluşan etkileşim tarzları, bu farklılık içinde gelişip zenginleşir. Dolayısıyla, bu çokseslilik içindeki verili her kültürel unsura yansıyan kültürel yapı da *heteroglossia* şeklinde tanımlanabilir. Söyleşim toplumsal anlamın inşasında çoksesli bir ortaklığa dayanan etik bir ilişki içinde olabileceği bir potansiyel konum sunar.

Metin metaforu ile anlamaya dayalı kültürel anlamın inşa edilmiş biçimini açıklamaya çalışan antropologlara belki de en anlamlı uyan Gadamer'den gelmektedir

Bir metni anlamadığımız zaman kendimizi başkasını yerine koyamayız ve yazarın zihinsel faaliyetine nüfuz etmeyi denemeyiz; yalnızca bize aktarılan şeyin anlamını, önemini ve amacını kavramaya çalışırız. Başka bir deyişle sorun, ileri sürülen savların içsel değerini olabildiğince kavramaktır. Bir adımda kendimizi metnin zaten hemen anlaşılır olan amacının boyutunda buluruz ve yazarın öznelliğine bakmaya gerek görmeyiz. Hermeneutik soruşturmanın anlamı metinleri, sözleri anlama mucizesinin açıklamaktır, ruhların esrarlı iletişimini değil (Gadamer 1990: 99).

Gadamer'in anlama yaklaşımına getirdiği bu eleştiri, söyleşimli duruş için de geçerli olabilir. Söyleşimli yapı gözlem tarzına değil, metne yerleştirildiğinde bir belirsizliğe neden olabilir. Söyleşim, anlamının toplumsal olarak inşa edildiği katılarak gözlemin ürünü olan alan notlarıyla metne yansıtıldığında ciddi bir potansiyele sahip olabilir. Ancak etnografiler belirli bir düzenliliğe sahip anlatılardır ve bu anlatının metinsel uzlaşımına ve düzenliklerine alışık bir okurun anlam ufku hitap ederler. Antropolog, alandaki çoksesliliği metne yansıtma amacıyla, zaman zaman etnografik yazının okurlarının anlamlandırma süreçlerini ihmal etme riski ile karşılaşabilir.

IV. 4 Katılarak kendine dönme ve kendini keşfetme

Etkileşimci yaklaşımlar arasında bulunan Feminist, Postyapısalcı, Yorumcu ve Metinselci yaklaşımlar, kültür dilin grameri, etnografi çeviri, toplum ve etnografi söylem analogjileri yardımıyla etnometodoloji ve metinselciliğin ara kesitinde her bir kültürel alanın çözümlemesinin yapılacağı önkabulünden hareket ederler.

Buna antropologların alan deneyimleri esnasında yaşadıkları sıkıntılara ve dertlerine gösterilen ilgi eşlik eder. Bu ilgiyi bir tür "kendilik bilincinin ortaya çıkması" olarak değerlendiren Nash ve Wintrop (1972'den akt. Wengle 1988: viii) bunun en önemli iki nedeni olduğu görüşündedirler. Nedenlerde biri, Redfield/Lewis, Mead/Freeman,

Malinowski/Weiner gibi farklı dönemlerde aynı kültürde çalışma yapıp da birbirinden oldukça farklı bulgu ve sonuçlara ulaşan antropologların ortaya çıkmasıdır. Diğeri ise yukarıda sözü edilen antropologların, konu edindikleri insanların toplulukların yaşamlarına doğrudan karışmalarına, o topluluğun yerlileri tarafından duyulan tepkinin yüksek sesle kamusal alanda dile getirilmesidir. Bunun yanı sıra giderek daha fazla "yerli" antropologun kendi kültürlerine giderek artan ölçülerde ilgi göstermeleri ve bu çalışmaların diğer antropologların çalışmalarıyla karşılaştırılmaları, antropologların eski nüfuz alanlarının küçülmesini ve nesnellik kavramının sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.

Buna koşut olarak Ben'in bir bağlam içerisinde ötekiler aracılığıyla betimlediği ve canlandırdığı bir hikaye olarak tanımlanan özdüşünümsellik (*self-reflexivity*) kavramı, yeni etnografinin vazgeçilmez kavramlarından biri olmuştur. Özdüşünümsellik, kültürel gerçekliğin nesnel bir biçimde resmedileceğine duyulan kuşkuların bir ürünüdür. Elde edilen verilerin birçoğu, araştırmacının kendi izlenimleri ve kuramsal yönelimindeki önyargılar aracılığıyla süzgeçlenir. Toplumsal dünyayı onun bir parçası olmadan incelemenin mümkün olmayacağı görüşünden yola çıkan özdüşünümsellik yanlısı yazarlar, katılarak gözlemin bir araştırma tekniği değil daha çok bir tür bu dünyada olma tarzı olduğu düşüncesindedirler.

Bağlamsallık (*indexicality*) ve düşünümsellik (*reflexivity*) etnometodolojinin en önemli kavramlarıdır. Bağlamsallık, bir sözcüğün anlamının bir bağlama bağlı olduğunu ifade eder (Potter 1996: 43). Düşünümsellik ise betimlemelerin yalnızca bir şey hakkında olmanın ötesinde bir şey yaptıkları iddiasından yola çıkar ve betimlemelerin sözcüğün bazı evrelerini temsil etmekten öte pratik bir biçimde temsil ettikleri dünyaya dahil olduklarını, karıştıklarını ifade eder. Söylemin düşünümsel doğasını vurgulayan etnometodologlar, betimleme ile betimlediği şey arasındaki ikiliğin altını oymaya çalışmaktadırlar (Potter 1996: 47). Dolayısıyla düşünümsellik kısmen olayların betimlemelerle inşa edildiğini, kısmen de betimlemelerin sürecin bir parçası olduğuna dikkat çekmektedir, çünkü sadece betimleme yapmak için betimleme yapılmaz, betimlemeler daha geniş çaplı bir etkileşim sekansına çakılı eylemlerin bir parçası olarak yapılmaktadır. Dolayısıyla bağlamsallık ve düşünümsellik yakın bir biçimde birbirine bağlıdır. Antropologun amacı yerinde ve doğrudan betimlemeler yapmak değil midir? Ayrıca bilimsel betimlemeler çok çeşitli kuramsal ve pratik ilgiler bağlamında yapılır ve bu ilgileri inşa ettiği ölçüde başarılı kabul edilirler (Potter 1996: 47).

Etnometodolojinin bir başka kavramı ise belgesel yorumlama metodudur ve insanlar bu metodu dünyayı anlamak için kullanır. Bireyler olaylar veya eylemlere yönelik bir anlama geliştirdiklerinde bunu daha önceden oluşturdukları beklentiler, modeller ve fikirlere dayanarak yaparlar. Ancak bu geçmiş beklentiler kazanılan anlamayla birlikte değişebilirler. Döngüsel bir süreç içinde bir ifade temelinde yatan örüntülerin bir kanıtı

olmakla kalmaz, bu örutüyü anlayabilmenin bir parçası da olur. Ancak gözlem ifadeleri kaçınılmaz bir biçimde kuram yükliüdür. Ne gözlemler ne de kuramlar inancı belirlemez, bu hepsinin tümleşik bir biçimde bir araya geldiği bir ağıdır (Potter 1996: 50).

Düşünömsellikle ilgili çarpıcı görüşlerden birini ileri süren Wolf a (1990: 343) göre, alanda en son ürün pişmeden (etnografi), henüz pişmemiş olgulara (alan notları) kendi öznelliğimizin bakterileri kadar habercilerimize ait kalıp yargılar bulaşmıştır. Ne kadar kusurlu ya da kısa ömürlü olurlarsa olsunlar alandaki gözlemlerin ve alan notlarının, insanların davranışlarını anlamaya çalışan bir belleğin kayıtları olduğu unutulmaması gerektiğini salık veren Wolf (1990: 354), yazınsal yaklaşımların antropologları üretken ve yaratıcı yazarlardan çok edebiyat eleştirmenine dönüştürdüğünü iddia eder ve düşünömsel antropolojinin, antropolojinin yararını güneşe tutmaktan fazla bir şey olmadığı görüşünü savunur: "Kuram heyecan vericidir ve gelişmenin kaynağıdır ama test edilmemiş bir kuram, zamanla bir bilimsel disiplini salt bir sanat formuna dönüştürebilir".

Antropolojideki çeşitli yönelimler, öteki ile ya da farklı olanla karşılaşmanın, kendi fikirlerimiz ve kendi toplumumuzu yeniden değerlendirme fırsatı vererek yeni deneyimlerin ışığında ufukumuzu genişletebileceği görüşündedirler. Bunlardan biri olan düşünömsel yaklaşım, ampirik malzemenin yabancı kültürleri olduğu gibi temsil ediyormuş gibi yapmak yerine, farklı pratiklerin ve inançların araştırmacının kaçınılmaz olarak alana taşıdığı kendi önvarsayımlarını yansıtmak ve değiştirmek için kullanılabilen varsayımından hareket eder. Bu açıdan bakıldığında düşünömsel antropoloji bir toplum eleştirisi olarak değerlendirilebilir.

V. SONUÇ YERİNE

Aslında geçmişin izinin silinmediği, tarihsel süreklilik içindeki kültürleri, kültürel pratikleri ve yapıları ama asıl kendimizi incelemeye çalışıyoruz. Ancak kültürün gelip geçiciliğinin baskın özelliği olarak vurgulandığı bir çağda, tanımı konusunda uzlaşıl-mayan bir kavramı aydınlatmaya çalışan antropologların işi giderek zorlaşıyor. 20. yüzyıl başlarındaki monolojik antropoloji yazını, yüzyıl dönerken heteroglosik bir farkında-lık geliştirmeye başlamıştır. Antropologların disipline, alan çalışması ve katılarak gözleme, kendilerine ve inceledikleri kültürün bireylerine yönelik yaklaşımları değişime uğramıştır. Appadurai (1999: 230), bu gün, politik öznelerin kendi nesnel koşullarının mekanik ürünleri olmadığını iddia etmek için ille de postmodernist, relativist ya da yapıbozumcu olmak gerekmediğini belirtmektedir. Yine de antropolojide yukarıdaki anılan yaklaşımların her biri kendi yaklaşımlarının ve kullandıkları kavramların daha kapsayıcı ve başarılı bir kuramsal yapının inşa edilmesinde daha kullanışlı ve yararlı olduğu iddiasında olmayı sürdürecektir. Kuşkusuz bu kavramların ve kuramsal yaklaşımların başarısı, hedeflediklerine ulaşabilmelerindeki etkililiği ile ölçülecektir. İster anlama-

ya ister açıklamaya dayalı hedeflerden yola çıksınlar, kültürü ister bir organizma ister metin analogileri ile açıklasınlar bu yaklaşımların antropolojinin kuramsal ve yöntemsel dağarcığına kattıkları kavramlar yaşayan bağlamlar içinde test edilen kavramlardır. Ancak katılarak gözlem sırasındaki emik-etik, empatik, söyleşimli ya da özdeşünümsel duruşlar yine de karşılaşma anının kaçınılmazlığı üzerine kuruludur. Bu karşılaşma bireyin kendi kültürü, alandaki kültür ve bilimsel cemaatin kültürü arasındaki merkezci ve merkezkaç güçlere dayalı uzlaş ve çatışmalar üzerine inşa edilir. Her üç kültür tarafından kabul görme hedefinin yarattığı gerilimi Wittgenstein'm mortosunu daha anlamlı hale getirmektedir. Her kültür, riayet edilen kurallar bütünüdür, en azından o kurallar bütününe riayeti önceden varsayar.

Antropoloji belirli bir toplumun kültürel özelliklerinin kendi yerli üyeleri tarafından aydınlatılmak üzere yoğun olarak sorgulanmadığı bir dönemde bunu onlar adına yapabilmek, hem onları hem de kendi kültürünü anlayabilmek adına çalıştı. Ancak yeni teknoloji ve iletişim araçları antropoloji ve alan çalışmasını uzman toplumbilimcilerin nüfuz alanında çıkartarak, kültür ile ilgili betimlemeleri toplum münazaraların konusu haline getirerek anonimleştirmiştir. Zaman ve mekan arasındaki engelleri aşmaya çalışan bu teknolojiler yine gözlemi, ama bu kez bir araç yardımıyla, dolaylıymış (*mediated*) gözlemi merkeze almakta ve görseelliğin sunduğu nesnellığın bütün olanaklarını kullanarak 'orada olma' durumunu antropologun tekelinden çıkarıp izleyen her bireye hissettirme iddiası taşımaktadırlar. Bu yaklaşımlar, antropologların eski merkezi ve ayrıcalıklı konumlarının altını oysa da antropologların kendilik bilinçlerine ve yöntemsel arayışlarına katkıda bulunmaktadır.

Dünya izole topluluklar bulmayı imkansızlaştıran bir alan haline gelmişse de, moda bir tabirlere 'eve dönen' antropologlar, geçmiştekine benzer bir strateji ile bu kez kendi kültürlerindeki alt kültür gruplarını inceleme ve kendine yeni araştırma alanları yaratma eğilimine girmişlerdir. Bulunduğu kültürel sarmalın çeperlerine dayanmış marjinal alt kültür grupları, yerinde ve ilk elden bilginin elde edilmesine dayalı katılarak gözlemin antropolojik bir araştırma tekniği olarak varlığını sürdüreceği alanlardan biri gibi görünmektedir.

Bir başka alan ise tüketimin önemli bir referans noktası haline geldiği toplumlarda şirket etnografilerinin yaygınlaşmasıdır. Sermayenin uluslararasılaşmasına bağlı olarak genişleyen dünya pazarının ilgilerine göre tüketici ve çalışan profillerinin çıkarıldığı et-nografiler yardımıyla, şirketlere yatırım alanlarında "etnografik çözümler sunan" özel sektör antropologların yaygınlaşması pek de şaşırtıcı olmasa gerek.⁴ Kuşkusuz böylesi kurumlara bağlı çalışan antropologların, tıpkı kalkınma projelerinde uygulamalı antro-

Conrad Philip Kottak ve Nicholas Kottak tarafından kurulmuş Ethnografic Solutions adlı şirketin websayfası (www.ethnograficsolutions.com) bu konudaki yaklaşımları değerlendirmek açısından kayda değer.

poloji yapanlarınkine benzer bir etik açmazla karşılaşmaları kaçınılmazdır. Tümünden tarafsız ve nesnel olmanın zor olduğu bu ortamda çalışan antropologlar, inceledikleri şirketin sorularına yönelik bir araştırma stratejisi mi, yoksa özelde tekil tüketicilerin, genelde tüm tüketicilerin haklarına yönelik bir duruş mu tercih edeceklerdir?

Öte yandan katılarak gözlemin ürünü alan notlan, kaleme alındıkları zaman diliminde, bir başkası ile iletişim kurma konusundaki etkili olmayan girişimler olsalar bile, gelecekte geçmişe ışık tutan metinler olarak yeniden incelenme potansiyeline sahip metinler olarak kalacaklardır (Wolf 1990: 354). Bu antropolojinin metinselci yaklaşımlara ve çözümleme araçlarına gelecekte de gereksinim duyabileceğinin bir ifadesi sayılabilir. Kuşkusuz tüm bunlara ek olarak katılarak gözlemin tekniği ile alanın ele alınış biçimi görece değişmiştir. Alan uzakta bir yerde keşfedilen bir mekandan çok, kişilerarası iletişim ve simgesel etkileşimle tanımlanan bir mekana evrilmiştir (Atkinson & Hammersley, 2000:258).

Academia'da bilginin yeniliği ve meşruluğuna, cemaatin bağlı olduğu bir profesyonel değerlendirme sisteminde karar verilmektedir (Appadurai, 1999: 234). Bu sistem makro düzeyde bilimsel disiplinin dünyadaki bütün mensuplarına ve uluslararası değerlendirme ölçütlerine bağlanmaktadır. Bu durumda, kuramsal ve kurumsal adanmışlığın eşlik ettiği birbirini tekrar eden araştırma desenleri ve bulguları yerine, eleştirel bir duruşla farklı gözlem ve temsil biçimlerini deneyen ve metnin çoğul bir farkındalıkla kurgulandığı yaklaşımlardan uzak olmamak, disiplinin epistemolojik ve metodolojik dağarcığının genişlemesine katkıda bulunacaktır. Ancak, bu moda olan her kuramsal ve metodolojik yaklaşımı, araştırmanın amaçlarını, hedeflerini ve sorununu düşünmeksizin sorgulamadan uygulamak anlamına gelmemeli. Bu ancak eleştirel bir süzgeçten geçirdikten sonra yaklaşımı ve onun olanaklı kıldığı metodolojik duruşu test etmek şeklinde yapılabilir. Çalışma alanları giderek anonimleşen antropologların buna her zamankinden daha çok gereksinimi var.

Kaynakça

- APPADURAI, Arjun. (1999). "Globalisation and the Research Imagination", UNESCO (s. 229-238) Oxford: Blackwell Publishers.
- ATKINSON Paul & Martyn HAMMERSLEY(1994). "Ethnography and Participant Observation". *Handbook of Qualitative Research*. California: Sage Publications.
- BAERT, Patrick. (2003). "Pragmatism, Realism and Hermeneutics", FOUNDATION OF SCIENCE. 8: 89-106.
- BARNARD, Alan (2000). *History and Theory in Anthropology*. UK. Cambridge University Press.
- BAKHTIN, Mikhail, 1994, *The Dialogic Imagination, Four Essays*, (ed. Michael Holquist, trans, by Carl Emerson and Michael Holquist, Austin, University of Texas Press.

- DENZIN, Norman & Yvonna S. LINCOLN, ed. (1994). "Entering the field of Qualitative Research". *Handbook of Qualitative Research*. California: Sage Publications.
- DILTHEY, Wilhelm (1999). *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*. (Çev. Doğan Özlem). İstanbul: Paradigma Yayınlan.
- FELEPA, Robert. (1986). "Emic, Etics and Social Objectivity", *CURRENT ANTHROPOLOGY* 27(3): 243-255.
- GADAMER, Hans Georg (1990). "Tarih Bilinci Sorunu." (Çev. Taha Parla), P. Rabinow ve W. Sullivan (Ed.), *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınlan, 79-106.
- GEERTZ Clifford (1997) "From the Native' s Point of View : on the nature of anthropological understanding". *Culture and Theory: Essays on Mind, Self and Emotion*(ed. Shweder & LeVine). içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- HARSTRUP, Kirsten& Peter ELSASS. (1990). "Anthropological Advocacy: A Contradiction in Terms?", *CURRENT ANTHROPOLOGY* 31(3): 301-311.
- KAYE, Alan. (1994). "An Interview with Kenneth Pike", *CURRENT ANTHROPOLOGY*, 35(3): 291-296.
- PELTO, Perti J. (1970). *Anthropological Research. The structure of Inquiry*. New York: Harper & Row Publishers
- POTTER Jonathan. (1996). *Representing Reality : Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage Publications.
- SHIELDS, Rob.1996. Meeting or mis-meeting? The dialogical challenge to Verstehen. *BRITISH JOURNAL OF SOCIOLOGY*. June, 47(2):294.
- TEDLOCK, Dennis (1991). From Participant Observation to the Observation of the Participant: The Emergence in Narrative Anthropology. *JOURNAL OF ANTHROPOLOGICAL RESEARCH*. XLVII(1): 69-74.
- VIDICH, Arthur &Stanford LYMAN (1994). Qualitative Methods: Their History in Sociology and Anthropology. *Handbook of Qualitative Research* (ed. Denzin &Lincoln) içinde. California: Sage Publications.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2003). "Anthropology, Sociology and Other Dubious Disciplines", *CURRENT ANTHROPOLOGY* Vol. 44 (4): 453-466.
- WEBER Max (1987). *Sosyoloji Yazıları* (Çev. Taha Parla; Ed. H.H. Gerth ve C. Wright Mills) İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınlan
- WENGLE, John. (1988). *Ethnographers in the Field: The Psychology of Research*. Tuscaloosa: The University of Alabama Press.
- WITTGENSTEIN, Ludwig (1989). *Culture and Value* (ed. G.H. von Wright) Oxford: Basil Blackwell.
- WOLF, Margery. (1990). "Chinanotes: Engendering Anthropology". *Fieldnotes: The Makings of Anthropology*. (Ed. Roger Sanjek) içinde London: Cornell University Press.

